

FILOLOGIYA FANLARNI RIVOJLANTIRISH YO‘LIDAGI TADQIQOTLAR

Aktamova Munisa Shaxobiddin qizi

*Toshkent amaliy fanlar universiteti O‘zbek tili va
adabiyoti yo‘nalishi talabasi*

E-mail: aktamovamunisa6@gmail.com

Telefon: +998(94) 999 18 29

Anotatsiya: Ushbu maqolada filologiya fanlari til va adabiyotning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganadi. Ushbu soha insoniyatning madaniy, tarixiy va lingvistik merosini o‘rganish orqali jamiyat taraqqiyotiga katta hissa qo‘shadi. Zamonaviy dunyoda filologiyaning rivojlanishi texnologiyalar bilan integratsiyalashib, yangi tadqiqot metodologiyalari va yo‘nalishlarini shakllantirmoqda. Ushbu maqolada filologiya fanlarini rivojlantirish yo‘lidagi muhim tadqiqotlar va dolzarb masalalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Filologiya, amaliy filologiya, zamonaviy filologiya sotsiolingvistika, etnolingvistika, psixolingvistika.

Filologiya (qad.yun.philologiy-so‘zni sevish, so‘zga mehr) gumanitar fanlar-tilshunoslik, adabiyotshunoslik, matnshunoslik, manbashunoslik va boshqalarning hamkorligidan tarkib topgan fan. Yozma yodgorliklarni lisoniy va stilistik jihatdan tahlil etish orqali inson ma‘naviy madaniyatining tarixi va mohiyatini o‘rganadi. O‘z ichki masalalari va tashqi aloqalari yig‘indisidan iborat bo‘lgan matn filologiyaning mavjudligini belgilovchi ilk asos hisoblanadi. Asosiy diqqat e‘tibor nimaga qaratish, unga yordamchi sharxlar yaratish (filologik asarlarning eng qadimiy shakli) orqali filologiya ayni shu nuqtai nazar asosida inson turmushini butun kengligi va teranligi bilan qamrab oladi.¹

Hozirgi filologiya til va adabiyotni o‘rganishning yangi-yangi muammolarini o‘rtaga tashlab, yangi metodlarni ishlab chiqmoqda. Ijtimoiy hayotning barcha davrlariga xos yozma manbalar bilan uzviy bog‘langan holda rivojlanmoqda. Filologik tadqiqotlar mavjud manbalarga chuqur ilmiy va tanqidiy nuqtai nazardan yondashgan holda olib borilmoqda. Bir paytlar yagona, yaxlit fan hisoblangan filologiyadan ajralib chiqib, mustaqil fanlarga aylangan tarix, falsafa,

---

¹. Samigova U. “Filologiya fanlarini rivojlantirish yo‘lidagi tadqiqotlar” 2022

san'atshunoslik kabi soxalarning vazifalarini chegaralab olish, shu bilan birga, ular bilan ijodiy hamkorlik qilish hozirgi filologiyaning eng muhim o'ziga xos xususiyatidir.²

O'tgan asrning 90-yillariga kelib mavjud ona tili ta'limining yaroqsiz holga kelib qolganligi, uni tubdan isloh qilish lozimligi, ta'lim maqsadi, mazmuni va usulini yangilash zarurati ayon bo'lib qolgan edi. Yangi davr bilimli shaxsgagina emas, balki bilim olish yo'llarini puxta o'zlashtirgan, mustaqil idrok qilish ko'nikmasiga ega bo'lgan ongli fuqaroga ehtiyoj sezdi. Yangi davr talablari asosida ta'limda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullarga ustuvorlik berilishiga qaramasdan, til qurilishi haqida ko'p hollarda amaliy tatbiqdan yiroq, kam samarali lingvistik bilimlar berishdan iborat eski va g'aliz an'ana hanuz saqlanib qolmoqda. Mubolag'asiz ravishda aytish mumkinki, bugungi kunda boshlang'ich sinflarda deysizmi, yuqori sinflar yoki akademik litsey va kasb-hunar kollejarida deysizmi, til qurilishi bo'yicha beriladigan bilimlar hissasi ona tilidan amaliy foydalanish kompetensiyasidan ancha ustunlik qiladi. Ahvol shu darajaga yetdiki, chuqurroq e'tibor berilsa, ona tili ta'limi maqsadi ijodiy tafakkur sohibi va til imkoniyatini egallagan shaxsni tarbiyalash emas, balki tilshunos olimni yetishtirishga o'xshab qoldi. Yangi asrda jamiyatning barcha sohalarini shiddat bilan qamrab olayotgan globallashuv jarayoni dunyo miqyosida tilshunoslikning ham, til ta'limining ham zimmasiga yangidan-yangi vazifalarni qo'yimoqda. Davr tildan amaliy foydalanish samaradorligini fanning ham, ta'limning ham asosiy vazifasiga aylantirib qo'ydi. Natijada dunyo fanida tilning ichki qurilishini tavsiflaydigan quruq nazariyabozlikdan til va shaxs mushtarakligi masalasi bilan shug'ullanadigan amaliy yo'nalishlariga o'tish to'lqini kuch olmoqda. Til ta'limi ham amaliy xarakter kasb etib, umuman olganda, filologiya va til o'qitish sohasida ta'lim oluvchilarning muayyan nutqiy vaziyat, sharoit va madaniy muhitda tildan oqilona, samarali foydalanish kompetensiyasini rivojlantirish va uning filologik ta'minotini vujudga keltirish masalasi bilan shug'ullanishi yechimini mutlaqo kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb vazifaga aylandi. Filologiya fan sohasi sifatida til va adabiyot bilan bog'liq nazariy, ta'limiy va amaliy masalalar bilan shug'ullanadi. Dunyo miqyosida filologiyaning bir necha turi mavjud bo'lib, har bir filologik faoliyat turi ijtimoiy hayotdagi tegishli muammolar bilan bog'liq o'ziga xos maqsad va vazifalarga ega. Nazariy filologik faoliyat tilshunoslik va adabiyotshunoslik bo'yicha fundamental bilimlarni egallash asosida

² Qo'chqortoyev I., Isabekov B., "Turkiy filologiyaga kirish" 1984

ilmiy tadqiqotlar olib borish, mavjud nazariy filologik konsepsiyalar va alohida lisoniy, adabiy hodisa va jarayonlar, turli shakldagi matnlarni turli nazariy hukm va xulosalar chiqarish uchun tahlil va talqin qilish, umumlashtirish, tegishli ilmiy ma'lumotlarni to'plash, olib borayotgan tadqiqot bo'yicha annotatsiya, referat tayyorlash, mavzu va soha bo'yicha ilmiy munozara, himoya va muhokamalarda ishtirok etish, axborot va ma'ruzalar bilan chiqish qilish, ilmiy xulosalarni og'zaki, yozma va virtual tartib (axborot tarmoqlariga) taqdim etish kabilarni o'z ichiga olib, bu vazifalar vatanimiz filologiya sohasining bosh nazariy yo'nalishi doirasida birlashadi hamda, asosan, amaliy tatbiq bosqichigacha bo'lgan faoliyat hisoblanadi. Til egalarining lisoniy imkoniyatlardan pragmatic foydalanish samaradorligi masalalari bilan shug'ulladigan o'zbek amaliy tilshunosligining milliy xarakterdagi sotsiolingvistika, etnolingvistika, psixolingvistika, pragmalolingvistika, lingvokognitologiya, lingvokulturologiya, neyrolingvistika, kompyuter lingvistikasi, korpus lingvistikasi, sud lingvistikasi kabi zamonaviy fan yo'nalishlari rivojlanishi ijtimoiy taraqqiyot talablari bilan uyg'un. Ayniqsa, axborot texnologiyalari va globallashtirish asrida o'zbek tilining global til korpuslariga qo'shiluvini ta'minlash tarixiy zarurat sifatida namoyon bo'lmoqda.³

Filologiya fanlari rivojining zamonaviy yo'nalishlari:

1. Lingvistik texnologiyalarni rivojlantirish

Zamonaviy tadqiqotlar tilshunoslikda sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Tilni avtomatik qayta ishlash, matnlarni tarjima qilish va ma'lumotlarni tasniflash kabi yo'nalishlar keng rivojlanmoqda. Bunda tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing, NLP) texnologiyalari filologiya fanlarida yangi inqiloblarni yuzaga keltirmoqda.⁴

2. Adabiyot tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi

Filologiyada raqamli adabiyotshunoslik (Digital Humanities) sohasining rivojlanishi katta e'tiborni tortmoqda. Matnlarni raqamlashtirish, arxivlarni yaratish va katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali adabiyotni o'rganish jarayoni yanada tezlashmoqda.

3. Til va madaniyatning o'zaro ta'siri

Zamonaviy filologiya millatlararo muloqotda til va madaniyatni o'rganishga alohida urg'u bermoqda. Lingvokulturologik tadqiqotlar orqali tilning madaniy merosdagi o'rnini va uning jahon miqyosidagi ahamiyati tahlil qilinmoqda.

³ Nurmonov A. "O'zbek tilshunosligi tarixi" 2002

⁴ I.Sultonov. Adabiyot nazariyasi. T., "O'qituvchi", 1980.

Dolzarb tadqiqot masalalari

1. Tilni saqlash va himoya qilish

Globalizatsiya jarayonida ko‘plab tillar yo‘qolib ketish xavfi ostida. Tilshunoslar bu tillarni hujjatlashtirish, ularning lug‘at fondini va grammatik tizimini qayd etish bo‘yicha tadqiqotlarni olib bormoqda.

2. Mahalliy tillarning rivoji va xalqaro miqyosda targ‘iboti

O‘zbek tili kabi milliy tillarni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish va zamonaviy ilmiy doirada ulardan foydalanishni kengaytirish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

3. Lingvistik xilma-xillikni o‘rganish

Lingvistik xilma-xillikni o‘rganish va uni saqlab qolish tadqiqotchilarning asosiy vazifalaridan biriga aylangan. Bu jarayonda tillarning tarixi, rivoji va o‘zaro ta’siri o‘rganiladi. Filologiya fanlarining zamonaviy ahamiyati

Filologiya fanlari til va adabiyot sohasidagi o‘zgarishlarni tushunishga, ularning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Bu fanlar milliy madaniyatni asrab-avaylash va xalqaro miqyosda targ‘ib qilishda ham muhim o‘rin tutadi.⁵

Filologiyaning asosiy yo‘nalishlari:

1. Tilshunoslik: grammatik tizimlarni, dialektlarni, til o‘zgarishini va tilshunoslikning amaliy aspektlarini o‘rganish.

2. Adabiyotshunoslik: badiiy adabiyotning tarixiy rivoji, janrlari va mazmunini tahlil qilish.

3. Madaniy lingvistika: til va madaniyatning o‘zaro ta’siri, lingvokulturologiya masalalari.

4. Tarixiy filologiya: qadimgi matnlarni o‘rganish, ularning tarjima va izohlarini berish.

Zamonaviy filologiya fanlarida tadqiqot yo‘nalishlari:

1. Lingvistik texnologiyalarni rivojlantirish

Hozirgi zamon filologiyasi sun’iy intellekt, mashinani o‘qitish va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalari bilan boyimoqda. Ushbu yo‘nalishda quyidagilar tadqiq qilinmoqda:⁶

- Avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari: Google Translate kabi vositalarning takomillashtirilishi.

⁵ To‘xta Boboyev. Adabiyotshunoslikka kirish.T., "Universitut" 2000

⁶ Shukurovna, Haqulova Gulnora. "ONA TILI DARSLARIDA MATN BILAN ISHLASH." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 18.2 (2024): 67-71.

- Matnlarni tahlil qilish: turli tillardagi matnlarning leksik, sintaktik va semantik xususiyatlarini avtomatik tahlil qilish.
- Nutqni aniqlash va sintez qilish texnologiyalari: ovozli yordamchilar (Siri, Alexa) uchun lingvistik model yaratish.

2. Raqamli adabiyotshunoslik

Raqamli texnologiyalar yordamida adabiy asarlarni raqamlashtirish, ulardan ma'lumotlar bazalarini yaratish va katta hajmdagi matnlarni statistik tahlil qilish imkoniyatlari kengaymoqda.⁷

- Qadimgi qo'lyozmalarni saqlash va o'rganish.
- Milliy adabiyotlar elektron kutubxonalarini yaratish.
- Adabiy yo'nalishlar va uslublar tahlilida sun'iy intellektdan foydalanish.

3. Til va madaniyatni o'rganish

Lingvokulturologik tadqiqotlar tillar va ularning milliy madaniyatdagi o'rnini o'rganishga qaratilgan. Jumladan:

- Milliy tillarning xalqaro kommunikatsiyadagi roli.
- Til va madaniyatning globallashtirish jarayonidagi o'zgarishlari.
- Mahalliy tillar va lahjalarning madaniy identifikatsiya vositasi sifatida ahamiyati.

Dolzarb muammolar va yechimlar

1. Yo'qolib ketayotgan tillar muammosi

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, har ikki haftada bir til yo'q bo'lib ketmoqda. Bu muammo ko'p tillarni hujjatlashtirish va arxivlashni talab qiladi.

Yechim:

- Tilni saqlash bo'yicha xalqaro loyihalar (masalan, Endangered Languages Project).
- Tilshunolar uchun maxsus grant va dasturlar tashkil etish.

2. Milliy tillarni rivojlantirish va global darajaga olib chiqish

O'zbek tili singari milliy tillarni xalqaro ilmiy doirada kengroq qo'llash uchun tilni standartlashtirish va zamonaviy atamalar bazasini yaratish zarur.

Yechim:

- Lug'atlarni yangilash va boyitish.
- Fan va texnologiya uchun o'zbekcha ilmiy atamalarni ishlab chiqish.
- Onlayn resurslarni kengaytirish.

⁷ Farxodovna, Fozilova Mohigul. "TIL TA'LIMIDA MATN BILAN ISHLASH ORQALI O'QUVCHILAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISH." Konferensiyalar Conferences. Vol. 1. No. 10. 2024.

3. Tilshunoslikda sun'iy intellektning cheklovlari

Hozirgi texnologiyalar hali ham tilning nozik ma'no qatlamlarini tushunishda zaif.

Yechim:

- Sun'iy intellekt uchun tilshunoslik ma'lumotlar bazalarini boyitish.
- Ko'p tilli modellarning o'rganilishi va qo'llanilishini kengaytirish.

Filologiya fanlarini rivojlantirish istiqbollari

1. Xalqaro ilmiy hamkorlik

Turli davlatlarning til va adabiyotshunoslari hamkorlikda madaniy va lingvistik merosni tadqiq etishi zarur.

2. Raqamli infratuzilma yaratish

Elektron kutubxonalar, tillar uchun onlayn o'quv resurslari va ma'lumot bazalarini kengaytirish muhim.

3. Innovatsion pedagogika

Filologiyani o'qitish jarayoniga interaktiv texnologiyalar va raqamli vositalarni joriy etish talab qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, filologiya fanlarining rivojlanishi zamonaviy texnologiyalar, raqamli infratuzilma va xalqaro hamkorlik orqali yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Til va adabiyotni chuqur o'rganish, lingvistik merosni saqlash va yangi ilmiy yo'nalishlarni rivojlantirish kelajakda filologiya fanlari uchun muhim qadam bo'ladi. Shu bilan birga, milliy tillar va madaniyatni dunyo miqyosida targ'ib qilish ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Filologiya fanlari nafaqat til va adabiyotning o'tmishini o'rganish, balki ularni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib kelajak uchun rivojlantirish vazifasini ham o'z zimmasiga oladi. Tilni saqlash, madaniyatni keng targ'ib qilish va fanlararo hamkorlik orqali filologiya fanlari zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylanishi mumkin. Shu bilan birga, milliy tillar rivojiga e'tibor qaratish ilmiy va madaniy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Samigova U. "Filologiya fanlarini rivojlantirish yo'lidagi tadqiqotlar" 2022
2. Qo'chqortoyev I., Isabekov B., "Turkiy filologiyaga kirish" 1984
3. Nurmonov A. "O'zbek tilshunosligi tarixi" 2002
4. J.Sultonov. Adabiyot nazariyasi.T., "O'qituvchi", 1980.
5. To'xta Boboyev. Adabiyotshunoslikka kirish.T., "Universitut" 2000
6. Shukurovna, Haqulova Gulnora. "ONA TILI DARSLARIDA MATN BILAN ISHLASH." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 18.2 (2024): 67-71.
7. Farxodovna, Fozilova Mohigul. "TIL TA'LIMIDA MATN BILAN ISHLASH ORQALI O'QUVCHILAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISH." Konferensiyalar Conferences. Vol. 1. No. 10. 2024.